

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN MAX WEBER’İ YENİDEN OKUMAK

Arş.Gör.Dr. Hülya EŞKİ

Selçuk Üniversitesi

İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

hulyaeski@selcuk.edu.tr

ÖZET

Ondokuzuncu yüzyıl Almanya’sının özgüllüğünden hareketle içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırmaya çalışan Weber, bizlere sadece yaşadığı dönemi değil bugünü dahi anlamamıza yardımcı olan pek çok anlamlandırma aracı sunar. Onun, o dönemde ele aldığı otorite tipolojisi, karizmanın rutinleşmesi, dünyanın büyüünün bozulması, rasyonalizasyon, bürokrasi, kapitalizm gibi kavramlar bugün yönetim ve siyaset alanında çalışanların hala Weber’e atıfla kullandıkları kavramlardır. Dolayısıyla Weber’i anlamak; modernite, rasyonalizasyon, kapitalizm, bürokrasi gibi kökü geçmişte yatan fakat bugün bile hala tartıştığımız pek çok kavramı anlayabilmek adına önem taşımaktadır. Bu çalışma, az dahi olsa, bu anlamlandırma sürecine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Otorite, Rasyonalizasyon, Karizmanın Rutinleşmesi, Dünyanın Büyüsünün Bozulması, Bürokrasi.

READING MAX WEBER TO UNDERSTAND TODAY

ABSTRACT

In view of the specificity of the nineteenth century Germany, Weber tries to explain the world in his perspective and he provides many tools that help us to understand not only his era but also today’s. His conceptions like the typology of authority, routinization of charisma, disenchantment of the world, rationalization, bureaucracy, capitalism are the main concepts that is referred to Weber by the people who are in the area of management and politics. Therefore, understanding Weber is very important to understand many concepts that have still been discussed today but rooted in the past like modernity, rationalization, capitalism, bureaucracy. Thus study aims to make a little contribution to this process of meaning.

Keywords: Authority, Rationalization, Routinization of Charisma, Disenchantment of the World, Bureaucracy.

1. GİRİŞ

Sosyal analizlerin liberal geleneğinde önemli düşünürlerden biri olarak değerlendirilen Max Weber bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Hayli geniş bir alanda bilgi üretimine katkıda bulunan Weber'in görüşlerinin tümüne bu çalışmada yer verilmesinin imkansızlığı aşikardır. Bu yüzden burada Weber'in tüm siyaseti indirgediği alan, yani iktidar mücadelesi ile bu mücadeleyi anlamlandırma aracı olarak sunduğu otorite tipolojisi çalışmanın ana konusu olarak belirlenmiştir. Bu ana konu da, karizmatik akımlarla rasyonel kurumsallaşma arasında var olduğu düşünülen bir zıtlar dengesi üzerinde yapılandırılmakta, karizmanın rutinleşmesi, dünyanın büyüünün bozulması, rasyonalizasyon, bürokrasi, kapitalizm gibi kavramlar Weber'i anlamak için onun kavramlaştırmaları arasından seçilerek kullanılmaktadır.

Ana temalar bunlar olmakla birlikte Weberyen düşüncenin tam olarak anlaşılabilmesi için, bu düşünceyi biçimlendiren iklime yani içinde yaşadığı dönemde Almanya'nın siyasi ve ekonomik yapısına, o dönemin düşünce ufku, Alman özgüllüğü diye adlandırılan olguya da yer verilmektedir. Yine aynı kaygıyla yer verilen bir başka konu da Max Weber'in bilim anlayışıdır. Onun hem bir pozitivist hem de tinselci olduğunu söylemeden ya da temel kaygısının Almanya'nın özgül sorunlarına yanıt ararken evrensel ulaşmak olduğunu belirtmeden geçmek Weberyen düşüncenin net olarak anlaşılmasını engelleyecektir.

Oysaki Weber'i anlamak; modernite, rasyonalizasyon, kapitalizm, bürokrasi gibi kökü geçmişte yatan fakat bugün bile hala tartıştığımız, belki de yerlerini yenileri ikame etmeye çalıştığımız pek çok kavramı anlayabilmek adına önemlidir. Bu çalışma, azıcık da olsa, bu anlamlandırma sürecine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. ONDOKUZUNCU YÜZYILDA ALMANYA'NIN SİYASİ-EKONOMİK ÖZGÜLLÜĞÜ VE WEBERYEN DÜŞÜNCE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Alman modelinin, Weber'in hem siyaset hem de sosyoloji alanındaki düşünceleri üzerindeki etkisi çok derin olmuş, neredeyse bütün önemli düşünsel ilgileri bu model tarafından biçimlendirilmiştir. Weber'in içinde yaşadığı dönemde -ondokuzuncu yüzyılın başı- Almanya birbirleriyle rekabet halindeki otuzdokuz prenslikten oluşmaktaydı. Bu otuzdokuz prenslikten ikisi, yani Prusya ve Avusturya, diğer eyaletlere nazaran daha büyük güçlerdi ve bunlar arasındaki husumet Almanya'nın birleşmesini engelleyen en önemli faktörlerden bir tanesiydi. Weber'e göre, bu husumetin yanı sıra, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısının temel özellikleri Almanya'nın siyasi olarak birleşmesini engelleyen daha önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktaydı. Almanya, en ileri kapitalist ülke olan İngiltere ile kıyaslandığında, hem ekonomik gelişme düzeyi bakımından, hem de çeşitli Alman eyaletlerindeki siyasi liberalleşmenin düşük olması bakımından neredeyse hala Ortaçağı yaşamaktaydı (Giddens, 2000:66).

Bütünleşmiş bir Alman devleti ortaya çıktığında bu devlet, gücünü eski büyük Slav arazilerine sahip olmalarından alan toprak sahibi aristokrasi Junkerlerin öncülüğünde, Prusya'nın liderliği altında gerçekleştirmişti (Giddens, 1999:48). Almanya'yı

ilk kez Orta Avrupa'daki önemli bir güç devleti haline getiren bu siyasi bütünleşme, Weber'e göre bundan böyle yalnızca sanayileşmenin ilerlemesi ile korunabilirdi. Yalnızca sanayileşmiş bir devlet, diğer Avrupa ülkelerinin gücüne denk bir güce sahip olmayı umabilirdi (Giddens, 2000:38). Ancak ne var ki, kapitalist sanayileşmeciliğe geçiş Almanya'da ancak ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşanmış; kapitalizm yoluna, "başarılı" bir burjuva devrimi ortaya çıkmadan ve Prusya askeri emperyalizminin güvence altına aldığı bir siyasi merkezleşme süreci çerçevesi içinde devam etmiştir. Sonuçta erken modernizasyonun taşıyıcıları olan burjuvazi ve burjuva kültürü Alman kültüründe yerleşik bir güce sahip olamamıştır (Çiğdem, 2004:88). Bu durum, Almanya'nın geleceğini etkileyen temel sorunu, "ekonomik refaha ulaşmış burjuvazinin, ülkenin liderliğini üstlenmeye yeterli bir siyasi bilinç geliştirip geliştiremeyeceği" sorununu ortaya çıkarmaktaydı ki bu tarihten sonra yazdığı yazılarda Weber, genel olarak Almanya'da bu liberal siyasi bilincin nasıl üretilebileceğinin cevabını aramaktadır. Giddens'e göre; Weber'in yazılarında kapitalizmle, kapitalizmin öngerekleri ve sonuçlarıyla ilgilenmesi, büyük ölçüde sanayi gelişiminin ilk aşamalarını yaşamakta olan Alman toplumunun karşı karşıya kaldığı özgül sorunların özelliklerini kendine takıntı ölçüsünde dert edinmesinin bir sonucu olarak anlaşılmalıdır (Giddens, 2000:38).

Weber Alman toplumunun karşı karşıya kaldığı bu özgül sorunlardan hareketle, yazılarında daha sonra genel bilgilere ulaşmaktadır. Mesela Almanya özelindeki "geleneksel olarak kurulmuş feodal Junker toprak sahiplerinin konumu", "devlet memurları sınıfının, denetim dışı bürokratik tahakküm kurma eğilimleri" ve bu faktörlerle bağlantılı olarak ortaya çıkan "siyasi liderlik kıtlığı" gibi sorunlar, Weber'in siyaset sosyolojisinde ve yaptığı otorite tipolojisinde (geleneksel, yasal ve karizmatik) daha genel bir düzeyde yeniden ortaya çıkmaktadır (Giddens, 1999:45).

3. İDEAL TİP, SEÇİCİ YAKINLIK VE WEBERYEN DÜŞÜNCEDE BİLİMSEL YÖNTEM

Max Weber büyük ölçüde Alman felsefe geleneğinde ağır basan tinselci bir bilim anlayışına bağlıdır. Ancak belirtilmelidir ki Weber, tinselci anlayışın yanısıra bilimin genelleştirici/açıklayıcı bir etkinlik olmasını talep eden pozitivist bilim anlayışının da etkisindedir. Onun bilim anlayışı bu iki kaynaktan beslenir ve pozitivist etkiler tinselci bir bilim anlayışının içinde eritilmiş de olsalar, kendilerini gösterirler (Özlem, 2001:18).

Yani Weber toplumsal olayları bir taraftan, tarihsel tikellikleri ile kavrayıp genellemeler yaparak, diğer taraftan görgül veriler ile söz konusu genellemelerin içini doldurmaya çalışarak açıklamaktadır. Weber'in tarihsel olayları kendi tikel varoluşları içinde kavraması, tarihsel olayların bir defalığı düşüncesine dayanmaktadır. Weber, her ne kadar tarihsel tikellikler düşüncesine sahip olsa da, bu tikelliklerden yola çıkarak toplumsal genellemelere gitmekten de kaçınmamaktadır. Mesela Weber'in yasa benzeri bir niteliğe yakın duran "*ideal tip*" kurgusu böyledir. Weber bir çok ideal tip kullanarak, belli bir tarihsel durumu kavramsal olarak inşa eder. Weber, ideal tip kurgusu ile bir taraftan Avrupa'nın tarihsel "özgüllüğüne" vurgu yapmakta, diğer taraftan da kapitalizmin "evrensel" yapılarının yaygınlığının alt yapısını inşa etmektedir. Weber'in

"bürokrasiyi" kavrayışı da aynı ikilemin etkisi altındadır. Weber bürokrasinin çeşitli toplum tiplerinde, değişik tarihsel dönemlerde ortaya çıkan bir olgu olduğunu kabul etmekle birlikte; yazılı kurallara dayanması, sorumluluk ve yetki dağılımı ile hiyerarşik düzeni bakımından, tüm tarihsel gerçeklik içinde benzerliğe sahip, tekrar eden bir olgu olarak görmekten de geri kalmaz (Akbulut, 2005:67-71).

Toplumunu organik bir bütün olarak kabul eden Weber, topluma büyük bir işlev toplumu olarak bakar. Bu anlamda Weber organizmacı görüşe bağlıdır. İşlevselcilik, organik bir bütün içindeki tek tek parçaların, gördükleri iş ve yaptıkları etki bakımından diğer parçalarla karşılıklı bağlılık ve etkileşim içinde olduğunu varsayar. Ancak Weber işlevselciliği, toplumu tam ve eksiksiz bir nesnel ilişkiler bağlamı olarak görmez. Weber işlevselciliği, tümel/açıklayıcı değil betimsel/yorumlayıcı bir tarzda kullanır. Weber'in işlevselciliği, karmaşık kültürel "motifler" topluluğundan önemli görünenleri seçerek başat kılma yoluyla, gerçekliği kısmen de olsa açıklayacak olasılıkçı bir nedensel düşünme biçimi olmakla sınırlıdır (Akbulut, 2005:72-73).

Weber'in bu işlevselcilik anlayışı bizlere tarihi anlayabilmemiz ve yorumlayabilmemiz için "seçici yakınlık" olarak kavramlaştırılan yeni bir araç sunar. Weber'in temel tarihsel yorumlama araçlarından birisi olan seçici yakınlık kavramı, karşılıklı çekiciliğe, karşılıklı etkiye ve karşılıklı güçlenmeye yol açan iki toplumsal ya da kültürel konfigürasyon arasındaki etkin ilişki türünü ifade eder. Bu nedenle içsel dünyevi çilecilik biçimleri olan "Protestan etiği" ile "kapitalist ruh" arasında seçici bir yakınlık vardır. Benzer biçimde, iki rasyonel araçsal toplumsal örgütlenme türü olan kapitalizm ve bürokrasi birbirine seçici bir yakınlık ile bağlıdır. Bir yandan, modern gelişim aşamasında kapitalizm bürokrasiyi gerektirir ama her ikisi de farklı tarihsel kaynaklardan doğmuşlardır. Öte yandan, bürokratik yönetim için kapitalizm en rasyonel ekonomik temeldir ve onun en rasyonel biçimde gelişmesini sağlar, çünkü mali bir bakış açısından bakıldığında, gerekli parasal araçları sunar (Callicinos, 2004:248).

4. WEBERYEN DÜŞÜNCEDE SİYASETİN EKONOMİYE GÖRELİ ÜSTÜNLÜĞÜ VE DEVLET

Weberyen düşüncede ekonomik olana karşıt olarak siyasi olanın bağımsız etkisi üzerinde durulur ve Weber politik olandan ekonomik olana geneller (Giddens, 1999:43). Onun düşüncesinde ekonomik yönelimli davranış, yarar sağlama isteklerinin doyurulmasına yönelik davranıştır. Eğer ekonomik davranışa "akılcı" sıfatı eklenirse, çağdaş toplumların niteliği olan ekonomik davranışa ulaşılır. Weber'e göre işte burada siyasal düzenle ekonomik düzen arasındaki ilk ayırım ortaya çıkar. Ekonomi, gereksinimlerin karşılanmasını ve davranışın akılcı örgütlenmesini belirleyen amaç olarak kalır. Oysa siyaset bir ya da daha fazla kişinin öteki insanlar üzerindeki egemenliği ile belirginleşir (Aron, 2006:507-508).

Bu tanımlar arasındaki ayırım gerçek değil, kavramsal olan ekonomik davranışla siyasal davranış arasındaki birbirine geçmeyi anlama olanağı verir. Somutta kimyasal bir bileşimin iki maddesinin ayrılması gibi ekonomik davranış siyasal davranıştan ayırmak olanaksızdır. Ekonomik davranış kuvvet yöntemlerine başvurmayı içerebilir ve böylece siyasal bir boyut kazanabilir. Öte yandan, her siyasal davranış, yani bir ya da

daha fazla kişinin diğerleri üzerindeki sürekli egemenliği ekonomik bir davranış, yani gereksinimleri karşılamak için zorunlu araçların sahipliğini ya da kullanımını zorunlu kılar. Bir siyasetin ekonomisi, ekonominin de bir siyaseti vardır. İki terim arasındaki zıtlık, kuvvet yönteminin ekonomik davranıştan ayrıldığı ve aynı zamanda ekonomik davranışa özgü akılcılığın, araçların kıtlığına ve akılcı seçimine mal edildiği ölçüde kavramsal olarak kesin hale gelir. Weber'de de siyaset bu bağlamda anlamını bulur ve insanın insana egemenliğini içeren davranışların bütünü olarak tanımlanır (Aron, 2006:508-509).

Weberyen düşüncede siyasetin anlamını kavrayabilmek için onun, ekonomi karşısındaki durumuna ilaveten, devlet ile ilişkisini de değerlendirmek gerekir. Weber siyasetten, yalnızca "devlet" olarak adlandırılan siyasal kümenin yönetilmesini ya da bu yönetim üzerinde yapılan etkiyi anlamaktadır. Bu durumda, "Weberyen düşüncede devlet kavramı ile neyin kastedildiği" sorusu önem kazanmaktadır. Weber devleti yaptıklarının yani görevlerinin içeriği ile değil fakat sosyolojik yönden özgül bir araç olarak nitelendirdiği "fiziksel şiddet" yoluyla tanımlamaktadır. Weber'e göre devletin belirlenmiş bir ülkenin sınırları içinde kendi adına meşru fiziksel şiddet ve baskı tekelini elinde tutan ve uygulayan beşeri bir topluluk olarak tasarlanması gerekir. Bir egemenlik kümesinin siyasal bir kümeye dönüşebilmesi, kendi varlığının ve koyduğu kuralların geçerliliğinin coğrafya yönünden belirlenebilir bir bölge içinde fiziksel baskının sürekli olarak uygulanması yoluyla güvence altına alınmasıyla olur. Tüm siyasal kümeler gibi, devlet de meşru şiddet hakkının tek kaynağı olarak insanın insan üzerindeki egemenliği ilişkisinden ibarettir. Devletin varlığından söz edebilmek için egemen olanlar tarafından öne sürülen otoriteye egemen olmayanların itaat etmeleri gerekir (Gülmez, 1975:57).

Çabasını devletin tarihsel yapısının irdelenmesinden çok siyaset olgusunun genel olarak anlaşılmasına yönelten Weber, tüm siyasal egemenliklerin temelinde emretme ve itaat etme ilişkisinin varlığından söz ederek itaat edenlerin neden ve hangi koşullarda itaat ettiklerini sorgulamaktadır. Ona göre bütün siyaset bir iktidar mücadelesinden ibarettir (Giddens, 1999:33) ve iktidar mücadelesi zamanla toplumun her alanına yayılarak toplumun içkin bir özelliği haline gelmektedir (Swingewood, 1998:225). Weberin iktidar-itaat etme kavramlarını bu derece merkeze alması onun düşüncesinde bu yapıların ne anlama geldiğinin anlaşılmasını daha da önemli kılmaktadır. Weber iktidar olma-itaati sağlama ilişkisini geliştirdiği tipoloji ile açıklamaktadır. Yazının geri kalan kısmı bu tipoloji etrafında şekillenmektedir.

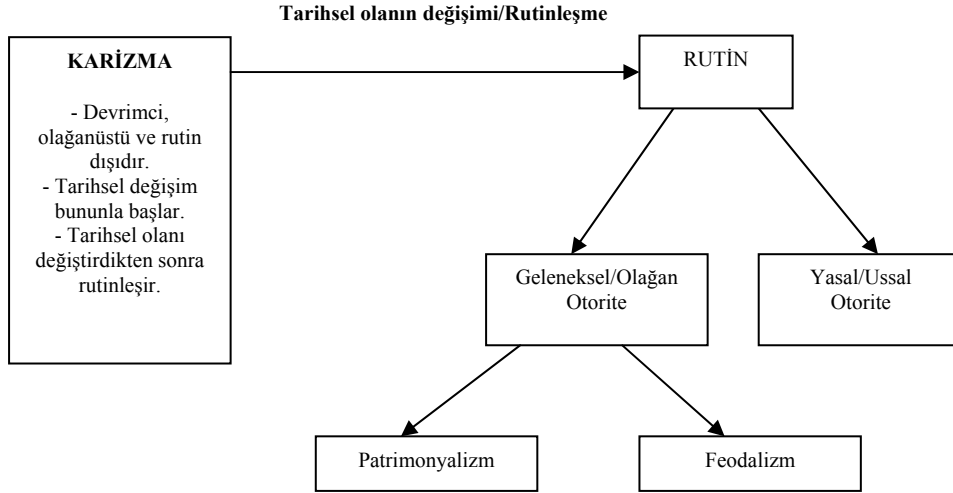
5. WEBERYEN SİYASETTE BİR YORUMLAMA-ANLAMLANDIRMA ARACI: OTORİTE TİPOLOJİSİ

Weber otorite türlerini, her birinin meşruluk tezini ifade biçimine göre sınıflandırmaktadır. Buna göre meşru otoritenin üç saf türü vardır: rasyonel, geleneksel ve karizmatik. Bu otorite türlerinden her biri, Weber'e göre belli şartlar altında hüküm sürme eğilimi gösteren, iktidar ilişkileri ve idare biçimleriyle bağlantılı olan ve bu ilişkileri ve biçimleri açıklayıcı alenen söylenmiş itaat nedenlerinin veya "gerekçeleri"nin tiplerini temsil eder (Lukes, 2006:932-933).

Yazında yasal otorite, otoritenin diğer türleri ile kıyaslanabilmek için genellikle bir çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Ancak ne var ki Weberci düşüncede asıl olan "karizma" kavramıdır ve Weber, otorite tiplerini açıklamada "karizmayı" analitik bir kategori olarak kullanmaktadır. Her ne kadar Weber'in kapitalist toplumlara ilişkin analizleri Batı'yı köklü bir biçimde dönüştüren gücün "rasyonalizasyon süreci" olduğunu ortaya koysa da, Weber, tarihteki tüm yaratıcı hareketlerin kendi içinde karizmatik bir devrimle başladığını ısrarla vurgulamaktadır (Pfaff, 2002:8).

Burada da karizma kavramı çıkış noktası olarak ele alınacak, karizmanın rutinleşmesi ya da kurumsallaşması bizi otoritenin diğer iki türüne götürecektir (Bkz. Şekil 1). Ancak unutulmamalıdır ki, bu ideal türden bir tipolojidir ve bu biçimlerin biri ya da diğerleri asıl haliyle neredeyse hiçbir zaman tarihte bulunmamaktadır (Freund, 2006:261). Tarihsel gerçekte olan hakimiyet biçimleri, bu "katıksız" tiplerin bileşimleri, karışimleri, uyarlamaları ve değişkeleridir (Lukes, 2006:933).

Şekil 1: Weber'in Otorite Tipolojisi

Kaynak: Örsan Ö. Akbulut, Birkan Uysal Sezer'in 08.12. 2006 tarihli Küreselleşme ve Siyaset Doktora Dersinde Tutulan Notlar, TODAİE, Ankara, 2006.

5.1. Karizma, Karizmanın Rutinleşmesi ya da Kurumsallaşması

Weberci yaklaşımda, karizmatik otorite hem tarihsel bir dönem, hem de bütün bir tarihi değiştiren güç anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Weber'i kavramak bakımından karizmatik otorite soyutlaması önemli bir köşe taşıdır. Weber'e göre karizma, kolektif bir varlığın ürünü değildir, sınıfa ya da tabakaya bağımlı değildir, bireylere özgüdür (Çiğdem, 2004:161). Karizmatik otoritedeki bu bireye özgü ve birey odaklı tarih ve toplum düşüncesine yapılan vurgu Weber'in bir liberal olarak etiketlenmesinin de önemli dayanağını oluşturmaktadır (Akbulut, 2005:144).

Weber görüşlerini açıklamada temel hareket noktası olarak ele aldığı "karizma" kavramını, "bireysel olarak bir şahsı sıradan insanlardan ayıran ve onun doğüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan belli bir nitelik" anlamında kullanmaktadır. Bu anlamda karizmatik kişinin çoğunlukla sihirli bir güce sahip olduğu düşünülür. Söz konusu niteliğin etik, estetik ya da buna benzer daha başka açılardan uygun sayılıp sayılmayacağı, bu kavram açısından önem taşımaz. Önemli olan tek şey, söz konusu bireyin karizmatik güce konu olanlar ve "izleyiciler" ya da "tarafhtarlarca" nasıl görüldüğüdür. Yani karizmatik gücün geçerliği açısından belirleyici olan şey, güce bağımlı olanların kabulüdür (Weber, 2005:76). Karizmatik güç, bu kabulü sağlayamaz ya da zamanla kabul görmekten uzaklaşırsa, meşruluğunu yitirir. Kabul gördüğü, kendini "kanıtlayarak" yerini koruyabildiği sürece ise "efendi" olmaya devam eder (Weber, 2000:325-327).

Weber'e göre, günlük rutinin dışına taşan her türlü talebin karşılanması kural olarak karizmatik temele dayanır. Karizmatik otorite, hiçbir düzenli atama prosedürü ya da sistemi tanımaz. Kurallara bağlanmış "kariyer", "yükselme", "aylık" ya da karizmatik önderin veya yardımcılarının "uzmanlık" sahibi olmaları gibi kavramlara yer vermez. Denetim, ya da temyiz organı, yerel ya da işlevsel yetki alanları tanımaz, kişilerden ve kişisel karizmalardan bağımsız, kalıcı kurumlara yer vermez (Weber, 2000:327). Bu açıdan, rasyonel -özellikle bürokratik- güce kesin olarak zıttır. Bürokratik otorite, zihinsel yolla çözümlenebilir kurallara bağlı olmak anlamında özellikle rasyoneldir, karizmatik güç ise her türlü kurala yabancı olması anlamında özellikle rasyonel değildir. Karizmatik otorite, aynı zamanda geleneksel otoriteye de zıttır. Geleneksel otorite, eskiden kalma örneklere bağlıdır ve bu açıdan kurallara da bağlıdır. Karizmatik otorite ise, kendi egemenlik sınırları içinde geçmişi reddetmekte ve bu anlamda özel bir devrimci güç niteliği taşımaktadır. Ne lidere, ne de toplumsal bakımdan ayrıcalıklı gruplara mülkiyet sahipliğine dayalı hiçbir mevki tahsisi tanımaz (Weber, 2005:79).

Yani Weberci yaklaşımda karizma, bütün kurumsal rutinlerin, gelenekten kaynaklanan ve rasyonel yönetime bağlı olan tüm tekdüze işleyişlerin karşısında bir yere konumlandırılır. Bu, ekonomik yaşam için de geçerlidir. Karizma, metodolojik ve rasyonel olan her türlü parasal kazancı yakışıksız sayar, rasyonel olan tüm ekonomik davranışları reddeder. Doğası gereği kurumsal ve kalıcı bir yapı olmayan karizma böyle davranabilir, çünkü, özellikle saf tipinin bulunduğu yerlerde, kurumsal kalıcılığın tam tersini simgeler (Weber, 2000:328-329). Karizmatik otoritenin bu niteliği, yani kurumsal ve kalıcı bir yapı olmaması, aksine doğası gereği değişime ve dönüşüme yol açan bir niteliğinin olması onun geleneksel olarak sıradanlaşmış dönemlerde en büyük devrimci güç olarak ortaya çıkmasına neden olur (Weber, 1995:356). Giddens'a göre karizmayı en büyük devrimci güç haline getiren şey, kurumsal kalıcılığının olmamasına ilaveten, karizmanın bütün kurallara yabancı ve özgül olarak irrasyonel bir güç olmasında aranmalıdır. Tüm kurallara karşı oluş karizmatik hareketleri, hem tarihteki en önemli devrimci unsur, hem de yeni rasyonalizasyon biçimlerinin en kudretli kaynağı haline getirmektedir (Giddens, 2000:50).

Ancak ne var ki tarihi değiştiren bir güç olan karizmanın kendisi de değişmeye, dönüşmeye mahkumdur. Saf bir karizmatik otoritenin istikrar içinde sürmesi

imkansızdır. Yani karizmanın yazgısı, ne zaman bir topluluğun kalıcı kurumları arasına girse, sonunda ya geleneğin ya da rasyonel sosyalizasyonun gücüne boyun eğmektir (Weber, 2005:331-335). Bu kaçınılmazdır, çünkü insanlar sürekli olarak gündeliğin dışında yaşayamazlar. Alışılmışın dışında olan her şey kaçınılmaz olarak yıpranır (Aron, 2006:512).

Karizmanın bu zayıflayışı genellikle bireysel eylemin öneminin azaldığını gösterir. Bireysel eylemin önemini azaltan güçler arasında en karşı konulmazı da rasyonel disiplindir. Disiplinin genişlemesi, karizmanın ve farklılaşmış bireysel davranışın önemini zayıflatır. Bu da, karizmayı kalıcı kurumsallaşmaya iter (Weber, 2000:331-335). Karizmanın sıradanlaşması durumlarının tamamındaki belirleyici faktörlerden biri de, disiplinin genişlemesi olgusuna ilaveten, doğal olarak güvenlik arayışıdır. Bunun anlamı, bir yandan mevkiler ve sosyal saygınlığın, diğer yandan da liderin taraftarlarının ve sempatizanlarının ekonomik çıkarlarının yasallaştırılmasıdır. Ancak, bir diğer önemli faktör de düzeni ve idari memurların örgütlenişini, yönetimin günlük ihtiyaç ve şartlarına uydurması gereğidir. Ayrıca, idari memurların ve tüm idari faaliyetlerin gündelik ekonomik şartlara uyarlanması gerekliliği de vardır. Yani karizmatik gücün sürekli ve standart bir yapıya kavuşması için, ekonomi karşıtı özelliğinin değiştirilmesi gerekir. Süreklilik kazanıp sıradanlaşmış bir idarenin giderlerini, saf biçimiyle askeri ve dini karizmatik durumlara özgü; ganimet, bağış ya da katkı gibi yollarla karşılamak mümkün değildir. Karizmatik otoritenin, topluluğun ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere belli bir mali örgütlenme biçimine, dolayısıyla da vergi ve benzeri katkıları elde etmek için gereken ekonomik şartlara uyarlanması gereklidir (Weber, 2005:90).

Özetle karizmatik akımın hangi yönde kurumsallaşacağı -gelenekselleşme ya da bürokratikleşme- esas olarak izleyicilerin ya da önderin öznel niyetlerine göre belirlenmez; değişimin yönü akımın kurumsal çerçevesine özellikle de ekonomik alana bağlıdır. Burada, ekonomi belirler, belirlenmez (Weber, 2000:100). Dolayısıyla rutinleşme süreci sadece güç konumuna kimin geçeceği konusuyla sınırlı kalan, bu sorunun çözülmesiyle sona eren bir süreç değildir. Aksine en temel sorun, karizmatik bir idari memurluk sisteminden ve buna bağlı idare ilkelerinden günlük koşullara uyarlanabilen bir yapıya geçebilmektir. Yine de, güç konumuna kimin oturacağı sorusu hayati derecede önemlidir, çünkü yapının karizmatik odağının sıradanlaşması bu şekilde gerçekleşir. Burada liderin de, meşruluk iddiasının da niteliği değişime uğrar. Bu süreç, kural olarak çatışmasız olamaz. İlk aşamalarda, liderin şahsi karizmatik güç iddiaları kolayca unutulmaz, bu yüzden birçok tarihsel durumda bu tipik süreç, makamın ya da patrimonyal konumun karizması ile şahsi karizma arasındaki çatışma şeklinde ortaya çıkar (Weber, 2005:88-90).

5.2. Karizmanın Kurumsallaşmış Bir Görünümü Olarak Geleneksel Otorite

Geçmişten gelen -daima var olan- kural ve güçlerin kutsallığını öne sürerek meşruluk tezinde bulunan ve kendisine inanılan egemenlik türünü Weber, geleneksel otorite olarak adlandırmaktadır. Burada otoriteyi icra eden kişi ya da kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bireyin kişisel otoritesine uyulması gereği de kendisinin

geleneksel konumundan kaynaklanmaktadır. En basit halinde, bu tür örgütlü otorite, esasında genel bir ortak eğitimden kaynaklanan şahsi bağlılık duygusudur. Gücü elinde bulunduran kişi, bir "üst- amir" değil, kişisel anlamda bir "efendi"dir. İdari görevlileri "memurlar" değil, şahsi hizmetçileridir. Yönetilenler de topluluğun "üyeleri" değil, güç sahibinin ya geleneksel olarak "arkadaşları" ya da "tebası"dır. İdari memurlar ile yöneticiler arasındaki ilişkileri belirleyen şey, memurun gayrişahsi yükümlülükleri değil, yöneticiye şahsi bağlılıktır. Uyulan şey de kurallar değil, gelenekle belirlenmiş güç konumunda bulunan ya da o konum için geleneksel sebeplerle güç sahibince seçilmiş olan kişidir (Weber, 2005:55).

Güç kullanımı, egemen ve memurlarının, tebaanın geleneksel itaat alışkanlıkları içinde, onların direncine yol açmadan nereye kadar gidebileceklerine ilişkin değerlendirmeleri eşliğinde olur. Direniş ortaya çıktığında, şefin bir personeli ya da idari ekibin bir üyesine yönelir. Suçlama da, şefin gücünün geleneksel sınırları gözetmede yetersiz kaldığı şeklindedir. Muhalefet sisteme karşı değildir (Weber, 2005:56).

Temel karakteristiklerini bu şekilde ortaya koyabileceğimiz geleneksel otorite yapısında değişimin nedeni olarak ekonomik etmenlere dayalı bir iktidar mücadelesi gösterilmektedir. Bu Weberci düşüncede siyasi olanın belirleyici olması yönündeki eğilimin de bir istisnasını teşkil eder. Burada ekonomik koşullar belirleyici olmakta, karizmanın kurumsallaşması ekonominin koşullarına sağlanan uyumla gerçekleşmektedir. Bu uyumun sağlanması patriyarkal şefin malvarlığının büyüme süreci ile ilgilidir. Bu süreç aynı zamanda, bu otorite tipinde meşruluk sorununu ön plana çıkarır. Çünkü malvarlığındaki büyümenin, geleneksel otorite yapısını oluşturan güçler arasında bir çatışmaya yol açtığı düşünülmektedir (Akbulut, 2005:147).

Otoritenin bu türü de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır: patrimonyalizm ve feodalizm (Akbulut, 2005:147). Otoritenin temelde geleneksel olduğu, ancak güç sahibinin şahsi özerkliği yoluyla otorite uyguladığı durumlarda söz konusu olan otorite patrimonyal otoritedir. Bir dizi yönetim güç ve yetkisi, belli özelliklere sahip kişilere sözleşmeyle verilmişse ve söz konusu olan hak ve yükümlülükler asıl olarak, özellikle askeri anlamda, yerleşik statü saygınlığı ölçülerine yönelik ise bu durumda da feodalizm söz konudur. Yani feodalizm, idari memurların asıl olarak tımarlarla beslendiği durumları ifade etmektedir (Weber, 2005:63-67).

5.3. Rasyonalizyon, Yasal Otorite, Yasal Otoritenin Örgütleniş Şekli Olarak Bürokrasi ve Kapitalizm

Bu otorite türünde otoriteye itaat eden kişi bunu sadece ilgili kurumun "üyesi" olduğu için yapar ve sadece "kanuna" itaat eder. Bu bağlamda üyelerin, otorite sahibi kişiye itaat ederken, o kişiye değil kişilerden ayrı olan düzene itaat ettikleri kabul edilmektedir. Buna göre, ancak düzen gereğince güç sahibine tanınmış olan ve sınırları rasyonel olarak belirtilmiş alan içinde kendisine boyun eğilmesi bir yükümlülük haline gelmektedir (Weber, 2005:42-43). Otoritenin bu görünümünde de toplumsal hayatın hem rutinleşmesinden hem de büyüünün bozulmasından oluşan bir rasyonelleşme süreci söz konudur (Çiğdem, 2004:53). Geleneksel otoritenin büyüünün yitirmesine ve

kurumsallaşmasına neden olan şey yani ekonominin belirleyiciliği burada söz konusu değildir.

Bu otorite şekli, Weber'in kapitalizme ilişkin çözümlerinde anahtar kavramlardan birisidir ve Weber rasyonalite kavramına, "kapitalist ekonomik etkinliği, özel mülkiyeti ve bürokratik otoriteyi" tanımlama amacıyla başvurur (Çiğdem, 2004:155). Bu bağlamda, Weber kapitalizme ilişkin çözümlerini, yasal otoritenin örgütleniş biçimi olan bürokrasi kavramı ile ilişkilendirerek yapar. Weber'e göre bürokrasiye yalnızca teknik açıdan bakıldığında onun, yüksek bir verimlilik düzeyine ulaşmanın ve bu anlamda insanlar üzerinde otorite kurup uygulamanın bilinen en rasyonel aracı olduğu görülür. Kesinlik, istikrar, disiplin ve güvenilirlik temeli üzerinde yapılanması, teknik bilgiyi kullanması ve bilgi temeline dayalı denetim anlayışı, onu, en rasyonel araç haline getirmektedir. Bu rasyonel araç, örgütün yönetimi ve örgütle ilgili faaliyette bulunanlar açısından sonuçları büyük ölçüde hesaplanabilir hale getirmekte (Weber, 2005:50), bu da bürokrasiyi vazgeçilemeyen bir yönetim şekline sokmaktadır (Weber, 1995:326).

Weber işte bu noktada kapitalizm ile bürokrasi arasında bağlantı kurar. Weberyen düşüncede toplumun kapitalistleşerek ussallaşması ile bürokratikleşmesi birbirlerine paralel süreçler olarak konumlandırılır. Weber'e göre kapitalizmi yaratan şey, Batı toplumuna özgü ussallıktır. Kapitalizmin kapsadığı ussal toplum da, o toplumda kabul edilmiş olan değerleri başarmada en etkili araçların sistematik olarak kullanılmasına olanak veren bir tarzda örgütlenmiş toplumdur (Akbulut, 2005:150-151). Söz konusu örgütlenme şekli, batı kapitalizminin tarihsel olarak temel özelliğini oluşturan kâr isteği ile rasyonel disiplinin birleşmesini mümkün kılan bir yapılanmadır. Kapitalizm için bunu olası kılan yapılanma da kişilik dışılık ve hesaplanabilirlik niteliklerini bünyesinde barındıran bürokratik örgütlenmeden başkası değildir (Aron, 2006:367-368).

Kapitalizmin gelişmesi için söylenen şeyler, bürokrasinin gelişim süreci için de pek hala söylenebilir. Bürokrasinin gelişmesinde de kapitalist sistem, tek başına olmamakla beraber, hiç kuşkusuz en önemli rolü oynamıştır. Bir anlamda Weber'e göre bürokrasi, kapitalist üretim sisteminin devam koşullarından birisi olduğu gibi, kapitalist sistem de bürokrasinin varoluş koşullarından birisidir. Kapitalizm, bürokratik yönetim için en rasyonel ekonomik temeli oluşturmakta ve özellikle finansal açıdan gerekli para kaynaklarını temin etmekle, bürokratik yönetimin en rasyonel biçimiyle gelişmesini mümkün kılmaktadır (Weber, 2005:52).

Kapitalizm ile uyum içinde işleyen bürokrasinin ne var ki demokrasi ile Weber'e göre sorunları vardır. Weber'e göre, demokrasi ve bürokrasi arasındaki iktidar mücadelesi yasal otorite tipinin meşruluğunu tartışmalı hale getirir. Bürokrasi siyasetin denetiminden kaçınarak, yasama ve yürütme organlarına ait olan siyasal karar yetkisini kullandığı oranda, yasal otorite meşruluğunu kaybetmeye başlar (Akbulut, 2005:155). Bürokratik yönetim zamanla bireyi, rasyonel, uzmanlaşmış bir işbölümüne ve toplumsal yaşamın tüm alanlarının giderek rasyonelleştiği bir demir kafese, büyüdü bozulmuş bir dünyaya hapseder (Swingewood, 1998:224). Rasyonalite ruhu, modern insanlığın yasal, yönetimsel, sosyal ve ekonomik yaşamını olduğu kadar, sanata ve bilime de hükmeder.

Yaşam bu evrensel rasyonalizasyonu, “çoğul bağımlılıklar sistemini”, itaatin demir kafesini kaçınılmaz kılar (Löwith, 1999:99-100). Bu durumu engelleyecek güç, modern bürokratik düzenin “demir kafesi”nden olanaklı tek kurtulma yolu, buna benzer bir diğer harekettir (Dawe, 2006:572). Rasyonalitenin tahakkümü, irrasyonaliteyle ortadan kaldırılabılır (Çiğdem, 2004:161). Bu görev de Weber'in tarih düşüncesinin dinamikliğinin ana mantığını oluşturan karizmatik önderlere düşmektedir. Yani karizmatik unsur olmaksızın tutarlı bir politika izlenmesi -günümüzde de- mümkün değildir ve onun yokluğunda devlet, çağrısız profesyonel politikacıların egemenliğine, lidersiz demokrasiye sürüklenir (Giddens, 1999:48). Weber bir anlamda, siyasi parti liderlerinin karizmatik özelliklere sahip olmaları gerektiğini ifade ederek, karizma sorununu siyasi parti liderleri ölçeğinde çözmektedir (Akbulut, 2005:155).

6. SONUÇ

Ondokuzuncu yüzyıl Almanyasının özgüllüğünden hareketle içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırmaya çalışan Weber, bizlere sadece yaşadığı dönemi değil bugünü dahi anlamamıza yardımcı olan pek çok anlamlandırma aracı sunar. Bu yüzden Weber'in fikirlerinin büyük ölçüde çağdaşımız olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Son dönemlerde sıklıkla dillendirilen "modernite/postmodernite" tartışmalarında Weber'in modernitenin tarihsel oluşumuna ilişkin -ki bu oluşum Weber'e göre toplumsal-iktisadi düzeyde kapitalizmle, kültürel düzeyde ise rasyonalizmle tamamlanmıştı- fikirlerine yer vermeden geçmek imkansızdır. Aynı imkansızlık bürokrasi ile ilgili olarak yapılan günümüz tartışmaları için de geçerlidir. Weber'in rasyonalizasyon sürecine, karizmanın sıradanlaşması olgusuna ve dünyanın büyüünün bozulması imgelemine yer vermeden bürokrasinin demir kafesini anlamak mümkün gözükmemektedir. Yine otorite, itaat etme, meşruluk üzerine yapılan tüm tartışmalar da Weber'e atıfla sonuçlanır. Aynı şey demokrasi/bürokrasi çatışması, kapitalizmin kökenleri, kapitalizmin örgütlenişi (geleneksel örüntüler/yatay ilişkiler), verimlilik arayışları, toplumsal tabakalaşma (sınıf/statü), ekonomi/siyaset öncelliği gibi konular için de geçerlidir. Küreselleşme süreci, bu konuları daha tartışmalı hale getirmekte bu da kaçınılmaz bir biçimde Weber'in ve Weber'i anlamının önemini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Örsan Ö. (2005), Siyaset ve Yönetim İlişkisi Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım, TODAİE, Ankara.
- Akbulut, Örsan Ö. (2006), Doç. Dr. Birkan Uysal Sezer'in 08.12. 2006 tarihli Küreselleşme ve Siyaset Doktora Dersinde Tutulan Notlar, TODAİE, Ankara.
- Aron, Raymond (2006), Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev. Korkmaz Alemdar), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Callicinos, Alex (2004), Toplum Kuramı Tarihsel Bir Bakış, (Çev. Yasemin Tezgiden), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Çiğdem, Ahmet (2004), *Bir İmkan Olarak Modernite Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dawe, Alan (2006), "Toplumsal Eylem Kuramları", *Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi-II*, (Ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet), (Çev. Füsün Akatlı ve Arda Uykur), Kırmızı Yayınları, İstanbul, ss. 525-599.
- Freund, Julien (2006), "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi", *Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi-I*, (Ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet), (Çev. Kubilay Tuncer), Kırmızı Yayınları, İstanbul, ss. 225-273.
- Giddens, Anthony (1999), *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji*, (Çev. Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara.
- Giddens, Anthony (2000), *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Gülmez, Mesut (1975), "Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı", *Amme İdaresi Dergisi*, 8(1) Mart, ss. 47-75.
- Löwith, Karl (1999), *Max Weber ve Karl Marx*, (Çev. Nilüfer Yılmaz), Doruk Yayınları, Ankara.
- Lukes, Steven (2006), "İktidar ve Otorite", *Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi-II*, (Ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet), (Çev. Sabri Tekay), Kırmızı Yayınları, İstanbul, ss. 885-944.
- Özlem, Doğan (2001), *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Pfaff, Steven (2002), "Nationalism, Charisma, and Plebiscitary Leadership: The Problem of Democratization in Max Weber's Political Sociology", *Sociological Inquiry*, (72)1, pp. 81-107.
- Swingewood, Alan (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Weber, Max (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev. Özer Ozankaya), İmge Kitabevi, Ankara.
- Weber, Max (2000), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max (2005), *Bürokrasi ve Otorite*, (Çev. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara.